

Єфанов В.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва
імені професора І.М. Брюховецького
Сумський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2004-1470>

Yefanov Volodymyr

PhD in Economics, Docent,
Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship
named after Professor I. M. Bryukhovetskyi
Sumy National Agrarian University

ДЕРЖАВНА ТА РЕГІОНАЛЬНА СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

NATIONAL AND REGIONAL ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEMS IN UKRAINE

У статті здійснено комплексний теоретико-аналітичний аналіз державної та регіональної систем екологічного управління в Україні. Розглянуто передумови та принципи формування екологічної політики держави, охарактеризовано сучасні вимоги регіональної екологічної політики ЄС та їх значення для євроінтеграційного курсу України. Проаналізовано основні засади державної екологічної політики на період до 2030 року, системи місцевого та спеціального екологічного управління, інформаційні та корпоративні системи екологічного менеджменту. Значну увагу приділено міжнародним стандартам управління – ISO 14001, BS 7750, EMAS – та їх адаптації до національних умов. На підставі порівняльного аналізу світового досвіду управління навколишнім природним середовищем визначено пріоритетні напрями вдосконалення екологічного управління в Україні.

Ключові слова: екологічне управління; екологічна політика; регіональна екополітика; ISO 14001; EMAS; системи екологічного менеджменту; сталий розвиток; інформаційні системи; корпоративна відповідальність.

This article is devoted to a comprehensive theoretical and analytical study of the national and regional environmental management systems in Ukraine in the context of contemporary European integration processes, decentralization reform, and post-conflict environmental restoration. The relevance of the study is determined by a combination of interrelated factors: first, the critical gap between declared regulatory targets and the actual results of environmental policy implementation; second, the unprecedented environmental damage caused by the Russian Federation's armed aggression; third, the constitutionally enshrined course of European integration, which entails the systematic harmonization of domestic environmental legislation with that of the EU. The aim of the study is a multi-level systemic analysis of the architectural features, institutional dysfunctions, and strategic prospects for the development of environmental governance at the national, regional, municipal, and corporate levels. The methodological basis of the study consists of: the method of systemic analysis – to reveal the interrelationships between the levels and actors of environmental governance; the structural-functional approach – to identify functional conflicts between sectoral management bodies; the comparative legal method – to compare national legislation with EU standards; the comparative method – to analyze the management models of the EU, Japan, Finland, China, and Canada; and the synthesis method – to summarize the scientific contributions of domestic and foreign researchers. The research results are systematized in the following analytical tables. It has been demonstrated that effective environmental policy requires synergy among regulatory, market, and technological instruments, the development of INSPIRE-compatible digital monitoring infrastructure, and the phased upgrading of corporate standards from ISO 14001 to EMAS. The practical value of the article lies in establishing an evidence-based analytical foundation for justifying management decisions in the field of “green recovery,” reforming environmental management institutions, and adapting the national environmental management system to European Union standards and directives.

Keywords: environmental management; environmental policy; regional environmental policy; ISO 14001; EMAS; environmental management systems; sustainable development; information systems; corporate responsibility.

Постановка проблеми. Наростання глобальних екологічних викликів – зміна клімату, деградація біорізноманіття, накопичення відходів, виснаження водних ресурсів – перетворює ефективне екологічне управління на одну з найбільш пріоритетних функцій сучасної держави. Для України ці виклики набувають особливого значення, зважаючи на успадкований з радянських часів ресурсоемний тип економіки, значне техногенне навантаження на довкілля, а також на масштабний збройний конфлікт, що завдає катастрофічних збитків природним екосистемам. За оцінками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, сукупні екологічні збитки від воєнних дій Росії в Україні станом на початок 2024 року перевищили 56 млрд доларів США, що становить безпрецедентний виклик для системи відновлення і управління природними ресурсами [1].

Водночас євроінтеграційний курс України, закріплений Угодою про асоціацію з ЄС, вимагає суттєвого наближення національного екологічного законодавства до стандартів та директив Євросоюзу. Це передбачає не лише формальну гармонізацію правових норм, а й глибоку інституційну перебудову – від реформи центральних органів влади до розбудови муніципальних систем управління відходами, водопостачання та охорони атмосферного повітря. У цьому контексті дослідження архітектурних особливостей державної та регіональної систем екологічного управління, їхньої взаємодії з міжнародними стандартами та кращими світовими практиками набуває як теоретичної, так і практичної актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й прикладні аспекти екологічного управління досліджувалися широким колом вітчизняних і зарубіжних учених. Серед вітчизняних фундаментальних праць варто відзначити наукові праці С.І. Дорогунцова, К.Ф. Коценка та М.А. Хвесика, які сформували базовий концептуальний апарат дослідження взаємодії суспільства і природи [18]. Л.Г. Мельник у своїй науковій роботі «Екологічна економіка» визначила економічні механізми природокористування та обґрунтував принципи сталого розвитку на регіональному рівні [22]. Важливий внесок у дослідження регіональної екополітики в контексті відновлення та сталого розвитку зробили Г. Капленко та ін., акцентуючи увагу на проблемах адаптації регіональних програм в умовах сталого розвитку [20].

На рівні корпоративних систем екологічного менеджменту суттєвий науковий доробок представлено у наукових роботах І.О. Драган та І.О. Макаренко та ін., в якій представлено сучасні підходи до розвитку корпоративної соціально-екологічної відповідальності компаній, що базуються на партнерстві, і спрямовані на досягнення Цілей сталого розвитку [19; 21]. У міжнародному вимірі особливе значення мають звіти Європейського агентства з питань навколишнього середовища (EEA), зокрема Environmental Indicator Report [14], що систематизує глобальні європейські тенденції захисту довкілля та рекомендовані управлінські рішення. Незважаючи на значний масив наукових праць, питання синхронізації державного, регіонального і корпоративного рівнів екологічного управління України в умовах воєнного стану і постконфліктного відновлення залишаються недостатньо дослідженими, що й зумовлює потребу в цьому дослідженні.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є комплексний теоретико-аналітичний розгляд державної та регіональної систем екологічного управління в Україні, виявлення їхніх структурних особливостей, проблем і перспектив розвитку на основі вивчення вітчизняної нормативно-правової бази, вимог ЄС, міжнародних стандартів та кращого світового досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна політика держави являє собою сукупність принципів, цілей, пріоритетів, методів та інструментів державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища (НПС), раціонального природокористування та забезпечення екологічної безпеки. Вона є складовою загальної соціально-економічної політики і водночас самостійним напрямом державного управління, оскільки зачіпає інтереси не лише нинішніх, а й майбутніх поколінь.

Передумови формування екологічної політики сучасного типу в Україні складаються з кількох взаємопов'язаних чинників:

- колосальний промисловий спадок СРСР залишив Україні одну з найбільш ресурсоемних і забруднюючих економік Європи.

- катастрофа на ЧАЕС у 1986 році стала потужним каталізатором усвідомлення суспільством і державою необхідності системного підходу до управління техногенними ризиками. Саме після неї розпочалося формування інституційної основи екологічного управління – прийняття у 1991 році базового Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (№ 1264-XII) [2], створення Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ряду спеціалізованих агенцій.

- підписання та ратифікація численних міжнародних конвенцій і угод (Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Конвенції про збереження біологічного різноманіття, Орхуської конвенції, Угоди про асоціацію з ЄС) наклало на Україну зобов'язання щодо імплементації міжнародних екологічних стандартів і поступового переходу до моделей управління, апробованих у розвинених демократіях.

Відтак екологічна політика у сучасному розумінні стала водночас і внутрішньою, і зовнішньополітичною необхідністю.

Відповідно до Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (№ 2697-VIII від 28.02.2019) [3], державна екологічна політика базується на принципах: превентивності (попередження шкоди до її виникнення); «забруднювач платить» (економічна відповідальність за шкоду НПС); інтегрованості (узгодженість екологічних вимог у всіх секторах економіки); сталості (забезпечення потреб нинішнього покоління без шкоди для майбутніх). Ця нормативна база в цілому відповідає принципам екологічного управління ЄС, хоча її практична реалізація наразі залишає значний простір для вдосконалення.

В цілому, система екологічного управління в Україні охоплює чотири рівні – національний, регіональний, місцевий і корпоративний, – кожен із яких наділений власними функціями і суб'єктами (табл. 1). Характерно, що між рівнями нерідко виникають колізії повноважень та дефіцит координації, що знижує загальну ефективність системи.

Рівні та суб'єкти екологічного управління в Україні

Рівень управління	Основні функції	Ключові органи	Нормативна база
Національний	Формування екополітики, розробка стратегій, ліцензування, держнагляд	Мінприроди, Держекоінспекція, ВРУ	ЗУ «Про охорону НПС», Стратегія до 2030 р.
Регіональний	Регіональні екопрограми, контроль, моніторинг природних ресурсів	ОДА, обласні ради, регіональні відділення Держекоінспекції	Регіональні стратегії розвитку, НПД
Місцевий	Благоустрій, поводження з відходами, озеленення, охорона водних об'єктів	Міські/районні ради, виконкоми	Місцеві екопрограми, статuti ТГ
Корпоративний	Впровадження СЕМ, екоаудит, звітність, зниження викидів	Підприємства, корпорації	ISO 14001, EMAS, внутр. стандарти

Джерело: складено автором на основі [1–3; 8; 22]

Регіональна екологічна політика ЄС є одним із найбільш розвинених сегментів спільної політики Євро-союзу. Її концептуальний каркас визначається 8-ю Програмою дій у сфері навколишнього середовища (8th EAP), прийнятою на період до 2030 року [4], яка проголошує пріоритетами: досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р., захист і відновлення біорізноманіття, перехід до циркулярної економіки, а також нульове забруднення навколишнього середовища. Особливою рисою регіональної екополітики ЄС є принцип субсидіарності: держави-члени та їхні регіони несуть основну відповідальність за імплементацію директив на місцях, а ЄС забезпечує мінімальні стандарти та фінансові механізми підтримки.

Ключовими регуляторними інструментами ЄС у сфері регіонального екологічного управління є: Директива 2008/98/ЄС про відходи [5], що вимагає від регіонів впровадження ієрархії поводження з відходами (запобігання – повторне використання – переробка – відновлення – захоронення); Директива 2000/60/ЄС про воду («Водна рамкова директива»), яка запроваджує управління водними ресурсами на основі басейнового принципу; Директива 2010/75/ЄС про промислові викиди, що встановлює стандарти найкращих доступних технологій (НДТ/ВАТ) для великих промислових об'єктів.

Для України аналіз вимог ЄС до регіональної екополітики є надзвичайно актуальним, оскільки наближення до цих стандартів є умовою членства в ЄС, задекларованого у 2022 році. Угода про асоціацію Україна – ЄС [6] (Розділ V «Економічне та галузеве співробітництво», Глава 6 «Навколишнє природне середовище») передбачає наближення вітчизняного законодавства до більш ніж 30 директив і регламентів ЄС у сфері охорони довкілля.

Сучасні умови – воєнний стан, реформа децентралізації, цифровізація публічного управління, кліматичні зобов'язання України за Паризькою угодою – вимагають якісно нових форм і напрямів активізації регіональної екологічної політики. Надзвичайно актуальним є запровадження регіональних планів адаптації до зміни клімату (РПАЗК), які мають узгоджуватися з Національно визначеним внеском (НВВ) України та Національним планом дій з охорони довкілля. Станом на 2023–2024 роки такі плани або перебувають у розробці, або ухвалені в декількох областях, проте системного охоплення ще не досягнуто. Ключовим напрямом активізації є впровадження «зелених закупівель» (GPP – Green Public Procurement) на регіональному рівні, передбачених законодавством ЄС та

поступово інтегрованих у вітчизняну систему публічних закупівель через платформу ProZorro. За даними Міністерства економіки України, частка екологічно орієнтованих критеріїв у публічних закупівлях поступово зростає, хоча ще значно відстає від цільових показників ЄС. Також, поширення цифрових технологій відкриває можливості для «розумного» (Smart) регіонального екологічного управління: використання ГІС-технологій для картографування забруднень, IoT-сенсорів для онлайн-моніторингу якості повітря і води, блокчейну для верифікації даних екологічної звітності підприємств.

Відтак, активізація регіональної екологічної політики в Україні передбачає синергію трьох векторів: інституційного (реформа регіональних органів управління), фінансового (доступ до міжнародних кліматичних фондів, зелені облігації, ринкові механізми CO₂), та технологічного (цифровізація моніторингу, розвиток зелених технологій і ВДЕ). Такий комплексний підхід відповідає духу сучасної регіональної екополітики ЄС і є умовою ефективного відновлення довкілля після завершення збройного конфлікту.

Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджена Законом № 2697-VIII від 28.02.2019 [3], є нині центральним стратегічним документом у сфері охорони довкілля. Документ передбачає конкретні цільові показники, прогрес за якими має відстежуватися через систему індикаторів. Серед найбільш значущих – збільшення частки відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) у загальному енергоспоживанні до 25% до 2030 р. (порівняно із 7,4% у 2019 р.), розширення мережі природно-заповідного фонду до 15% від загальної площі країни, охоплення більш ніж 70% населення системою роздільного збирання твердих побутових відходів (ТПВ) (табл. 2).

Проте реалізація Стратегії зіткнулася зі значними труднощами: зупинка низки програм через воєнний стан, перенаправлення бюджетних ресурсів, руйнування екологічної інфраструктури на окупованих та постраждалих від бойових дій територіях.

Але в цілому, незважаючи на виклики воєнного часу, Стратегія залишається орієнтиром для відновлення. Мінприроди спільно з міжнародними партнерами (ЄС, ПРООН, ЄБРР) розробляє концепцію «зеленого відновлення», яка передбачає інтеграцію кліматичних та екологічних стандартів у процеси постконфліктного відбудовування. Аналіз показників (табл. 2) свідчить, що досягнення цільових значень потребує кардинального збільшення обсягів державного та іноземного

Таблиця 2

Цільові показники Стратегії державної екологічної політики України до 2030 року

Напрямок / Індикатор	Базове значення (2019)	Цільове значення (2030)	Очікуваний ефект
Частка ВДЕ в енергобалансі	7,4%	25%	Скорочення викидів CO ₂ на ~30%
Охоплення населення сортуванням ТПВ	~12%	≥70%	Зменшення захоронення відходів на 50%
Площа природно-заповідного фонду (від загальної)	6,5%	15%	Збереження біорізноманіття, екосистемних послуг
Якість повітря в містах (≥ PM2.5 норми ЄС)	~45% міст	≥80% міст	Зниження захворюваності на 15–20%
Частка очищених стічних вод	~60%	≥85%	Поліпшення стану водних об'єктів
Кількість сертифікованих за ISO 14001 підприємств	~700	≥3 000	Зростання екологічної відповідальності бізнесу

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 9–10]

фінансування відповідних заходів, а також посилення координації між центральними та регіональними органами влади.

Реформа децентралізації, завершена у 2020–2021 роках, суттєво змінила інституційний ландшафт місцевого екологічного управління. Об'єднані територіальні громади (ОТГ) отримали розширені компетенції у сфері поводження з відходами, благоустрою, охорони водних об'єктів місцевого значення. Водночас зросла їхня фінансова відповідальність: відповідно до змін до Бюджетного кодексу, частина екологічного податку зараховується до місцевих бюджетів, що мотивує ОМС до активнішого залучення промислових забруднювачів до дотримання екологічних норм.

Спеціальне екологічне управління реалізується через систему органів галузевого (функціонального) управління, підпорядкованих профільному міністерству. Ключовим виконавчим органом є Державна екологічна інспекція (Держекоінспекція), що здійснює державний нагляд і контроль у сфері охорони довкілля, поводження з відходами, охорони земель, вод, надр, атмосферного повітря та біорізноманіття. Паралельно функціонують: Державне агентство водних ресурсів (ДАВР), Державне агентство лісових ресурсів (ДАЛР), Державна служба геології та надр. Фрагментація повноважень між цими органами нерідко призводить до дублювання функцій і прогалин у контролі, що є одним із системних недоліків вітчизняного екологічного управління.

Для вирішення цієї проблеми у 2023 році розпочато процес інтегрованого управління природними ресурсами – підходу, відпрацьованого у країнах ЄС і рекомендованого Угодою про асоціацію, – що передбачає консолідацію функцій управління водними басейнами, лісами та земельними ресурсами на єдиній методологічній і нормативній платформі. Узагальнюючи, ефективне місцеве та спеціальне екологічне управління є критичним для «зеленого відновлення» регіонів, постраждалих від збройного конфлікту.

Формування повноцінних інформаційних систем екологічного управління є передумовою прийняття обґрунтованих управлінських рішень, забезпечення доступу громадськості до екологічної інформації (відповідно до Орхуської конвенції) [7] та виконання зобов'язань з міжнародної звітності (перед ЄАОС,

Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату тощо). В Україні функціонує кілька ключових компонентів інформаційного забезпечення екологічного управління, закріплених у відповідному Порядку ведення державного екологічного моніторингу [8]. По-перше, Державна система моніторингу довкілля (ДСМД) – інтегрована спостережна мережа, що охоплює моніторинг атмосферного повітря (понад 150 стаціонарних постів), поверхневих і підземних вод, ґрунтів, радіаційного фону та біорізноманіття. Координуючим органом виступає Мінприроди, а до системи залучені Держгідрометцентр, регіональні органи влади, санепідемслужба та підприємства-природокористувачі. По-друге, функціонує система електронного звітування підприємств (е-Декларація), що забезпечує автоматизовану подачу та обробку даних про обсяги викидів, скидів і відходів. По-третє, активно розвивається геоінформаційна складова – системи дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) Державного космічного агентства та ГІС-платформи для відстеження змін землекористування, стану лісів і водних об'єктів.

Відтак, ключовим напрямом розвитку інформаційних систем є їхня цифрова інтеграція – формування єдиної екологічної геоінформаційної платформи, сумісної зі стандартами обміну даними INSPIRE (ЄС) та пов'язаної з Реєстром викидів і перенесення забруднювачів (ПРТР). Це дозволить підвищити прозорість, оперативність і якість екологічного управління та наблизить Україну до стандартів Єдиного цифрового ринку ЄС.

Корпоративна система екологічного управління (СЕМ) є добровільним, але стратегічно важливим механізмом мінімізації екологічного впливу діяльності підприємств, підвищення їхньої конкурентоспроможності та репутаційної привабливості для інвесторів і споживачів. Теоретично обґрунтована у працях І.О. Драгана та І.О. Макаренка [19; 21], корпоративна СЕМ – це структурований підхід до ідентифікації та управління екологічними аспектами, базований на циклі PDCA (Plan–Do–Check–Act).

В Україні корпоративні СЕМ запроваджуються переважно великими промисловими підприємствами (металургійний, хімічний, харчовий сектори), зорієнтованими на експорт до ЄС, для яких відповідність стандарту ISO 14001 [9] стає фактичною вимогою ринку.

Важливим елементом корпоративного екологічного управління є екологічний аудит – систематична й задокументована перевірка відповідності діяльності підприємства вимогам законодавства та власної екополітики. В Україні діє Закон «Про екологічний аудит», що визначає порядок проведення аудиту та вимоги до аудиторів. Разом з тим добровільний характер аудиту, відсутність фінансового стимулювання і слабка інтегрованість корпоративних екологічних ініціатив у державну систему звітності знижують його ефективність як управлінського інструменту.

Міжнародні стандарти екологічного управління відіграють роль глобальних орієнтирів для побудови систем екологічного менеджменту як на корпоративному, так і на інституційному рівнях. Вони систематизують кращий міжнародний досвід і забезпечують мову взаєморозуміння між державами, підприємствами та контрольними органами у сфері охорони довкілля.

Серія ISO 14000 – сукупність міжнародних стандартів, розроблених Технічним комітетом ISO/TC 207, що охоплює стандарти систем екологічного менеджменту (СЕМ), екологічного аудиту, екологічного маркування, оцінки життєвого циклу продукту, управління парниковими газами та ін. [9; 10]. Центральним у серії є стандарт ISO 14001 «Системи екологічного менеджменту – Вимоги та настанови щодо використання», чинна версія якого ISO 14001:2015 базується на структурі Annex SL, уніфікованій для всіх ISO-стандартів на системи управління, що полегшує інтегрування СЕМ з системами управління якістю (ISO 9001) та безпекою праці (ISO 45001). Стандарт вимагає від організацій: визначення екологічного контексту; встановлення екологічних цілей та програм їх досягнення; впровадження операційного контролю та готовності до надзвичайних ситуацій; проведення внутрішніх аудитів і аналізу з боку керівництва.

Британський стандарт BS 7750, введений у дію у 1992 році Британським інститутом стандартів (BSI), став першим у світі стандартом системи екологічного менеджменту [11]. Він безпосередньо вплинув на розробку як ISO 14001, так і Регламенту ЄС EMAS. BS 7750 передбачав обов'язкову розробку екологічної програми, початкову екологічну перевірку (IER – Initial Environmental Review) та верифікацію системи сертифікаційними органами. З прийняттям ISO 14001

BS 7750 поступово вийшов з обігу як самостійний стандарт, але залишається важливою сторінкою в історії розвитку міжнародного екологічного менеджменту.

Регламент ЄС EMAS (Eco-Management and Audit Scheme, Регламент (ЄС) № 1221/2009 [12]) є найбільш амбітним і вимогливим добровільним інструментом екологічного управління в ЄС. На відміну від ISO 14001, EMAS вимагає публічного видання верифікованого екологічного звіту (environmental statement), строгого дотримання правових вимог країни реєстрації та залучення персоналу до екологічних ініціатив. EMAS-реєстрація є свідченням найвищого рівня зрілості СЕМ і слугує орієнтиром для великих промислових операторів ЄС. Порівняльний аналіз основних стандартів наведено у табл. 3

Результати досліджень свідчать про те, що ISO 14001:2015 є найбільш універсальним і географічно широко поширеним стандартом, тоді як EMAS відрізняється вищими вимогами до прозорості і правової відповідності, що робить його природним орієнтиром для підприємств, що прагнуть отримати доступ до ринку ЄС. Для України особливо актуальним є поступовий перехід від простої сертифікації за ISO 14001 до відповідності EMAS-вимогам у рамках євроінтеграційного процесу.

Вивчення світового досвіду в управлінні НПС є ключовим джерелом практичних знань для вдосконалення національних і регіональних систем екологічного управління. За даними Yale Environmental Performance Index 2022 [13], серед лідерів за ефективністю екологічного управління стабільно перебувають країни Скандинавії (Данія, Фінляндія, Швеція), а також держави з високорозвиненими ринково-регуляторними механізмами – Швейцарія, Велика Британія, Франція. Українська позиція – 49-те місце з-поміж 180 країн (EPI 2022) – свідчить про потенціал значного прогресу, насамперед у сферах поводження з відходами та якості екосистем.

Досвід ЄС демонструє ефективність поєднання жорсткого регулювання з ринковими механізмами. Система торгівлі квотами на викиди (EU ETS), запроваджена у 2005 році, забезпечила скорочення викидів парникових газів у охоплених секторах більш ніж на 43% до 2021 р. порівняно з 2005 р. [14]. Японія демонструє найвищу ресурсоефективність серед країн G7 завдяки системному впровадженню принципів 3R (Reduce – Reuse – Recycle) та технологічній інноваційності в управлінні

Таблиця 3

Порівняльний аналіз міжнародних стандартів екологічного менеджменту

Критерій	ISO 14001:2015	EMAS III (2009)	BS 7750 (1994)	ISO 14004:2016
Географія застосування	Глобальна (180+ країн)	ЄС та асоційовані держави	Велика Британія та деякі країни Співдружності	Глобальна (настанови)
Сертифікація	Обов'язкова (третя сторона)	Реєстрація + верифікація	Сертифікація (третя сторона)	Не передбачена
Екологічна звітність	Необов'язкова	Обов'язкова (щорічна)	Обмежена	Не передбачена
Правова відповідність	Обов'язкова	Обов'язкова + суворіші вимоги	Обов'язкова	Рекомендована
Залучення персоналу	Середнє	Високе	Обмежене	Рекомендоване
Відносини з ЄС	Сумісність із EMAS	Основний стандарт ЄС	Прообраз EMAS	Методологічна підтримка ISO 14001

Джерело: складено автором на основі [9–12]

відходами (рівень переробки – понад 85%). Фінляндія вирізняється децентралізованою моделлю, де провінції та муніципалітети несуть реальну відповідальність за досягнення екологічних цілей, підкріплену системою експонатів і субсидій [15].

Досвід Китаю є показовим з погляду масштабного управління природними ресурсами: у рамках 14-го п'ятирічного плану (2021–2025) передбачено скорочення вуглецевої емисії ВВП на 18%, а загальне скорочення CO₂-інтенсивності за 2005–2020 роки сягнуло 48,4% [16]. Це досягнуто завдяки комбінації планових зобов'язань, масштабного державного інвестування у ВДЕ (Китай є світовим лідером за встановленою потужністю сонячної та вітрової енергетики) та формування внутрішнього ринку квот на викиди (China ETS). Канадський досвід федерально-провінційного управління є релевантним для України з огляду на значну регіональну різноманітність природних умов і секторів економіки: провінції тут наділені широкими повноваженнями у сфері управління природними ресурсами, а федеральний уряд виступає координатором мінімальних стандартів і механізмів фінансування [17].

В цілому, проведений аналіз показує, що жоден із підходів не є універсальним: ефективність управління визначається здатністю поєднувати регуляторні, ринкові та технологічні інструменти відповідно до специфічних умов країни. Для України найбільш релевантними є досвід ЄС (як регуляторний орієнтир та умова членства), Фінляндії (як модель децентралізованого управління) та Японії (як модель переходу до циркулярної економіки).

Висновки. Державна та регіональна системи екологічного управління в Україні пройшли складний шлях становлення – від радянської «командно-адміністративної» моделі до поступового формування системи, орієнтованої на стандарти ЄС. Прийняття Стратегії екологічної політики до 2030 року, базового екологічного законодавства та ряду галузевих нормативних актів заклало необхідний правовий фундамент. Проте між нормативним регулюванням і практичними результатами зберігається значний розрив, подолання якого є основним завданням для системи управління в найближчому майбутньому.

Зіставлення цільових показників «Стратегії 2030» з наявними базовими значеннями засвідчує амбітний, але реалістичний характер цілей за умови достатнього фінансування та відновлення стабільного функціонування інститутів після завершення воєнного конфлікту. Також, аналіз міжнародних стандартів СЕМ підтверджує, що для України, яка прагне членства в ЄС, оптимальною стратегією є поетапне підвищення вимог до корпоративних СЕМ – від поширення сертифікації за ISO 14001 до наближення до стандартів EMAS – з одночасним розвитком інституційної спроможності для верифікації та контролю відповідності.

Також, слід зазначити, що ефективна екологічна політика неможлива без розвиненої інформаційної інфраструктури. Цифровізація екологічного моніторингу, впровадження інтегрованих ГІС-платформ, сумісних зі стандартами INSPIRE, та розвиток систем онлайн-звітності підприємств є інвестицією в якість управлінських рішень і прозорість екологічної інформації.

Список використаних джерел:

1. Збитки довкілля від війни. Сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkillu-vid-vijny/>
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
3. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
4. European Commission. EU Environmental Policy. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/environment-action-programme-2030_en
5. Директива 2008/98/ЄС «Провідходи». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0098>
6. Угода про асоціацію (Євроінтеграція). Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociasiyu>
7. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція). Конвенцію ратифіковано Законом N832-XIV (832-14) від 06.07.99 з правками від 27.05.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
8. Деякі питання функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2024 № 684 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D0%BF#Text>
9. ISO 14001:2015 Environmental management systems – Requirements with guidance for use. URL: <https://www.iso.org/standard/60857.html>
10. ISO 14004:2016 Environmental management systems – General guidelines on implementation. URL: <https://www.iso.org/standard/60856.html>
11. British Standard BS 7750:1994 Specification for Environmental Management Systems. BSI Group. URL: <https://www.bsigroup.com/en-GB/standards/>
12. Regulation (EC) No 1221/2009 of the European Parliament and of the Council on EMAS. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009R1221>
13. Yale Center for Environmental Law & Policy. Environmental Performance Index 2022. URL: <https://epi.yale.edu/> (дата звернення: 25.03.2026).
14. European Environment Agency. Environmental Indicator Report 2022. URL: <https://www.eea.europa.eu/publications/environmental-indicator-report-2022>
15. Ministry of the Environment of Finland. Finland's National Climate and Energy Strategy. URL: <https://ym.fi/en/front-page> (дата звернення: 25.03.2026).
16. China National Development and Reform Commission. China's Nationally Determined Contribution (NDC). URL: <https://www.ndrc.gov.cn/>
17. Environment and Climate Change Canada. Canada's GHG Emissions. URL: <https://www.canada.ca/en/environment-climate-change.html>

18. Дорогунцов С. І., Коценко К. Ф., Хвесик М. А. Екологія : підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 371 с.
19. Драган І. О. Корпоратизація управління природними ресурсами. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2013. № 3. С. 41–49.
20. Капленко Г., Куліш І., Пікулик О., Табачук А., Сновидович І. Регіональна екологічна політика в контексті відновлення та сталого розвитку: підходи, виклики та інструменти (англ). *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2025. №1(34). С. 100–117.
21. Корпоративна соціально-екологічна відповідальність та партнерство стейкхолдерів задля сталого розвитку : монографія / за заг. ред. І. О. Макаренка. Суми : Сумський державний університет, 2020. 260 с.
22. Мельник Л. Г. Екологічна економіка : підручник. Суми : Університетська книга, 2006. 367 с.

References:

1. Zbytky dovkillyu vid viyny [Environmental damage caused by the war]. Available at: <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkillyu-vid-viyny/>
2. Zakon Ukrainy “Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshecha” [Law of Ukraine “On Environmental Protection”] (1991). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
3. Zakon Ukrainy “Pro osnovni zasady (stratehiyu) derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky Ukrainy na period do 2030 roku” [Law of Ukraine “On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period up to 2030”] (2019). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
4. European Commission. EU Environmental Policy. Available at: https://environment.ec.europa.eu/strategy/environment-action-programme-2030_en
5. Directive 2008/98/EC on Waste. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0098>
6. Uhoda pro asotsiatsiyu (Yevrointehratsiya). Uryadovyy portal [Association Agreement (European Integration). Government Portal]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>
7. Konventsia pro dostup do informatsiyi, uchast hromadskosti v protsesi pryynyattya rishen ta dostup do pravosudiva z pytan, shcho stosuyutsya dovkillya (Orkhurska Konventsia) [Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention)]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Deiaki pytannya funktsionuvannya derzhavnoyi systemy monitorynhu dovkillya ta yiyi pidsystem” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some Issues of Functioning of the State Environmental Monitoring System and its Subsystems”] (2024). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D0%BF#Text>
9. ISO 14001:2015 Environmental management systems – Requirements with guidance for use. Available at: <https://www.iso.org/standard/60857.html>
10. ISO 14004:2016 Environmental management systems – General guidelines on implementation. Available at: <https://www.iso.org/standard/60856.html>
11. British Standard BS 7750:1994 Specification for Environmental Management Systems. BSI Group. Available at: <https://www.bsigroup.com/en-GB/standards/>
12. Regulation (EC) No 1221/2009 of the European Parliament and of the Council on EMAS. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009R1221>
13. Yale Center for Environmental Law & Policy. Environmental Performance Index 2022. Available at: <https://epi.yale.edu/>
14. European Environment Agency. Environmental Indicator Report 2022. Available at: <https://www.eea.europa.eu/publications/environmental-indicator-report-2022>
15. Ministry of the Environment of Finland. Finland’s National Climate and Energy Strategy. Available at: <https://ym.fi/en/front-page>
16. China National Development and Reform Commission. China’s Nationally Determined Contribution (NDC). Available at: <https://www.ndrc.gov.cn/>
17. Environment and Climate Change Canada. Canada’s GHG Emissions. Available at: <https://www.canada.ca/en/environment-climate-change.html>
18. Dorohuntsov S. I., Kotsenko K. F., Khvesyk M. A. (2006) Ekolohiya : pidruchnyk [Ecology : textbook]. Kyiv: KNEU, 371 p. (in Ukrainian)
19. Drahan I. O. (2013) Korporatyzatsiya upravlinnya pryrodnymi resursamy [Corporatization of natural resources management]. *Naukovyy visnyk Akademiyi munitsypalnoho upravlinnya. Seriya: Upravlinnya – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management. Series: Management*, no. 3, pp. 41–49.
20. Kaplenko H., Kulish I., Pikulyk O., Tabachuk A., Snovydyovych I. (2025) Rehionalna ekolohichna polityka v konteksti vidnovlennya ta staloho rozvytku: pidkhody, vyklyky ta instrumenty [Regional environmental policy in the context of recovery and sustainable development: approaches, challenges and instruments]. *Teoretychni ta prykladni pytannya derzhavotvorennya – Theoretical and Applied Issues of State Formation*, no. 1(34), pp. 100–117.
21. Makarenko I. O. (ed.) (2020) Korporativna sotsialno-ekolohichna vidpovidalnist ta partnerstvo steykholderiv zadlya staloho rozvytku: monohrafiya [Corporate social and environmental responsibility and stakeholder partnership for sustainable development: monograph]. Sumy : Sumskyy derzhavnyy universytet, 260 p. (in Ukrainian)
22. Melnyk L. H. (2006) Ekolohichna ekonomika : pidruchnyk [Environmental economics : textbook]. Sumy: Universytetska knyha, 367 p. (in Ukrainian)

Дата надходження статті: 19.03.2026

Дата прийняття статті: 08.04.2026

Дата публікації статті: 23.04.2026